

Amerikansk monopolkontroll

Av jur. och fil. kand. HANS THORELLI jr

I FÖRENTA STATERNA liksom i vårt land gäller i allmänhet att den enskilde äger rätt att utan hinder från myndigheternas sida etablera sig som näringsidkare såsom han finner för gott. Denna för den fria företagsamheten grundläggande princip har varit erkänd åtminstone ett århundrade tidigare än i vårt land. Liksom i Sverige har emellertid också i en del fall offentlig nyetableringskontroll införts. Bakom sådana inskränkningar i näringsfriheten står endast undantagsvis unionsmyndigheter. Vanligen har de genomförts av delstatliga eller kommunala organ. Enligt författningen äger unionen principiellt rätt bl. a. att lagstifta om utrikeshandel samt handel och samfärdseln mellan delstaterna, medan de olika delstaternas kompetens endast berör sådan verksamhet som bedrivs inom vederbörande stater. En klart dominerande del av näringslivet hör sålunda under unionens kompetens. Att restriktioner av näringsfriheten är relativt vanligare inom det mindre område som förbehållits de lokala myndigheterna beror på att dessa regelmässigt är mera lyhörda för olika intressegruppers krav. Då den offentliga nyetableringsbegränsningen är av starkt varierande omfattning i olika delar av landet, kan en jämförelse med svenska förhållanden ej få allmän giltighet. Det förefaller dock som om den i de båda länderna haft en ungefär likartad och, på det hela taget, måttlig utbredning.

Läget är annorlunda beträffande den nyetableringskontroll som utövas av sammanslutningar mellan företagare. Sådan kontroll är visserligen ganska vanlig inom vissa delstater (för rent lokala näringsgrenar). I andra stater är emellertid på enskild väg tillkomna inskränkningar i näringsfriheten olagliga. Framför allt är de bannlysta från all mellanstatlig handel genom den unionella antitrustlagstiftningen. Att nyföretagarna i Förenta staterna löper mindre risk att finna privata restriktioner i sin väg än sin svenska kollega kan icke betvivlas.

I och med 1946 års kartellregistreringslag framsträ publicitet kring konkurrensinskränkningar såsom den viktigaste formen av svensk monopolkontroll. I Förenta staterna har alltså sedan 1898 särskilda unionsorgan kontinuerligt fungerat med uppgift att verkställa och offentliggöra utredningar kring monopol och andra konkurrensbegränsande företeelser. Det material som härvid kommit fram är orhört omfattande och kan räknas till den beskrivande ekonomins främsta källor. Utredningsarbetet fyller genom publiciteten samma funktion som hos oss, men har dessutom ett annat, ingalunda mindre viktigt ändamål: det ger i många fall utgångspunkter för direkta ingripanden mot monopolföreteelser av de myndigheter som tillämpar antitrustlagstiftningen.

Genom de unionella antitrustlagarna har uttryckligen fastslagits att den generella normen för amerikansk näringspolitik är att upprätthålla och stimulera konkurrensen. Dessa lagar gäller all handel mellan staterna, utom de relativt få näringsgrenar vilka på grund av bristande konkurrensförutsättningar underkastats permanent reglering, t. ex. järnvägarna. Den första och alltså viktigaste är Shermanlagen av 1890. Denna förbjuder bokstavligen alla tänkbara avtal och sammanslutningar som verkar hämmande på konkurrensen, liksom alla former av "monopoliserande" eller försök här till av enskilda företag. Lagens administration omhändersas av antitrustbyrån inom justitiedepartementet genom informella förhandlingar eller, vanligare, genom att man drar frågorna inför domstol såsom kriminal eller civilmål. I brottmål är överträdelse belagd med böter eller, mera sällan, fängelse. I civilmål har domstolarna nästan obegränsad frihet att föreskriva de förändringar som de anser nödvändiga för att bereda konkurrensen önskvärt spelrum.

De kan t. ex. upplösa karteller eller bryta upp monopolistiska storföretag (s. k. trustar) i konkurrensdugliga mindre enheter. En domstol kan också förbjuda svaranden att vidta sådana åtgärder (t. ex. uppköpa konkurrentföretag, ingå exklusivavtal) som domstolen i det konkreta fallet anser kan skada konkurrensen. Bristande åtlöynad av domstolens föreskrifter behandlas som särskilt brott.

När det gäller tolkningen av Shermanlagens drastiska ordalag har vissa regler utbildats i rättspraxis. Tre av dessa är av särskilt intresse. Enligt den första skall lagen anses riktad icke mot alla, utan blott mot "oskäligen" (unreasonable) konkurrensbegränsningar från enstaka företags eller kartellers sida. Den andra regeln gäller endast tillämpningen mot storföretag som intar en mer eller mindre utpräglad ensamställning. Här gäller numera att om ett sådant storföretag ådagalägger en tydlig avsikt att förkväva uppkomsten av konkurrens är det att betrakta som monopol i lagens mening och bör brytas upp. Med hjälp av "skälighetsregeln" avgör man om konkurrensdödande avsikt föreligger eller ej. Ett exempel utgöres av Pullmankoncernen år 1944. Företaget fick välja mellan att göra sig av med sina fabriker eller sina driftbilar för sov- och restaurangvagnar. Härigenom blev det för framtiden möjligt för även andra tillverkare av järnvägsmaterial att få leverera dylika vagnar, något som koncernen därtills med hjälp av sin monopolställning medvetet förhindrat. En livlig konkurrens har också redan uppstått på området.

Den tredje huvudregeln gäller kartellavtal och innebär att dessa utan vidare anses oskäligen och därmed olagliga, om de inverkar eller kan tänkas inverka på prisbildningen. Direkta pris- eller rabattöverenskommelser hör givetvis hit, liksom kvantitetsbestämmelser, t. ex. i form av kvotering, vilkas syfte regelmässigt är att åstadkomma en höjning eller stabilisering av gällande priser. Samma syfte har nästan undantagslöst även marknadsuppdelningsavtal byggda på kundklassindelning (t. ex. anbudskarteller) eller av geografisk karaktär, liksom ej sällan s. k. tekniska specialiseringsavtal. Ehuru icke direkt prispråkande anses även avtal om nyetableringskontroll oförenliga med antitrustlagstiftningens anda.

Skälighetsregeln tas i kartellmål i bruk huvudsakligen då avtalen avser standardisering, utarbetandet av normalkontoplaner, statistisk informations-tjänst och annan för bransch- och intresseföreningar typisk verksamhet. Uppenbarligen är sådan verksamhet i många fall av stor nytta. Endast då den kan anses ha tjänat som täckmantel för mera långtgående inskränkningar i konkurrensen är den enligt skälighetsregeln olaglig.

Den viktigaste av de amerikanska antitrustlagarna, Shermanlagen, har tid efter annan kompletterats på speciella områden. Bland tillägen märks särskilt Federal Trade Commission (FTC)- och Claytonlagarna av 1914. Den förra förbjuder vissa angivna illojala eller bedrägliga konkurrensmetoder samt innehåller härutöver en s. k. generalklausul mot otillbörlig konkurrens. Begreppet otillbörlig konkurrens är avsevärt vidare än vår närmaste motsvarighet, illojal konkurrens, och omfattar även åtskilliga metoder som anses otillbörliga främst eller enbart på grund av sin konkurrensbegränsande effekt. Man kan säga att FTC-lagen härmed riktar sig mot konkurrensinskränkningar som ännu ej nått sådan styrka eller utveckling att Shermanlagen är klart tillämplig, men vilkas effekt likväl anses samhällsskadlig. Då man för denna lag önskar snabb och smidig administration, anförtoddes dess tillämpning åt ett särskilt organ, Federal Trade Commission. FTC äger makt att själv avgöra uppkommande ärenden, men vederbörande företag eller organisationer har rätt att inom viss tid vid domstol överklaga kommissionens beslut. Kommissionen handhar även i huvudsak tillämpningen av Claytonlagen, som bl. a. förbjuder konkurrensinskränkande exklusivavtal. Ett tillägg till denna lag riktar sig mot prisdiskriminering och olikformig rabattgivning, då denna icke på ett rimligt sätt återspeglar motsvaran-

NOTISER OM KONST

DET ÄR EN från många synpunkter berömvärd gärning av Oscar Reutersvärd att publicera en uppsats om Carlund och neoplasticismen (Konsthistorisk tidskrift, 1949, 1). Han väcker därmed ånyo uppmärksamheten på den verkliga pionjärintressen som Carlund gjorde när han i samband med Stockholmsutställningen 1930 ordnade en stor internationell visning av vad som då kallades post-kubistisk konst, d. v. s. i första hand 20-talets hela non-figurativa måleri med namn som Art, Mondrian, van Tengerloo, Pevsner, Sophie Täuber. Utställningen blev ett fiasko och orsakade en ekonomisk katastrof där Carlund personligen fick sitta emellan, vilket tog knäcken på honom för lång tid framåt. Men Carlunds försök blir inte mindre heroiskt därför att det slutade så

de olikheter i det rabattgivande företagets kostnadsstruktur. Avsikten har varit att tillförsäkra smärre köpare en rättvis behandling, liksom även att skydda säljare mot obehöriga påtryckningar av storföretag på köparsidan.

Enligt ett för närvarande starkt omdebatterat tillägg undantas från trustlagstiftningens frikanbestämda återförsäljarpriser på märkesvaror då den delstat där varan säljs tillåter dylik prissättning. Detta gör 42 stater. Ytterligare ett villkor för att sådan prissättning skall vara laglig är att den berörda varan befinner sig i fri konkurrens med liknande varor från andra fabrikanter.

Att antitrustpolitiken tidigare icke låtit mycket tala om sig i Europa torde främst bero på att den ända fram till mitten av trettitalet i flera avseenden tillämpades tämligen lamt. Sedan dess har den emellertid undergått en genomgripande aktivisering. Ett bevis härpå är att antitrustbyrån på mindre än tio år anhängiggjort omkring 600 mål, dvs. mer än man gjorde under lagstiftningens femtio första år. FTC handlägger varje år mer än tusen ärenden, men dessa är genomsnittligen av mindre vikt än byråns. Även efter denna aktivisering lider antitrustpolitiken av vissa påtagliga brister. Så t. ex. anses byråns analog fortfarande otillräckliga, ehuru de flerdubblats under de senaste åren. Genom en av domstolarna tolkningsvägen införd lucka i Claytonlagen har myndigheterna också i åtskilliga fall stått hjälplösa mot företagssammanslagningar med konkurrensbegränsande effekt, varför sådana koncernbildningar kommit att bli ganska vanliga.

En hämska har vidare varit att domstolarna som regel även i civilmål kräver bevisning om avsikt från svarandenas sida att monopolisera eller begränsa konkurrensen. Antitrustbyrån och FTC har ofta funnit det svårt att samarbeta i av lagstiftaren avsedd utsträckning. Detta har bl. a. haft till följd att övervakningen av att domar och beslut efterlevs ej sällan har blivit ineffektiv.

Trots sin ofullkomlighet har antitrustlagstiftningen dock utan tvekan medfört resultat av bestående värde. Visserligen förter många grenar av det amerikanska näringslivet i olika led en högradig koncentration till ett relativt fåtal storföretag. Men allt tyder på att denna centralisering skulle ha varit vida större om dessa lagar ej funnits. Av än större betydelse är sannolikt att den förhindrat framväxandet av ett omfattande kartellvisen av europeisk typ. Härigenom har de verksamt bidragit till att inom det amerikanska näringslivet vidmakthålla en friare anda och större rörlighet än vad vi är vana vid.

En föregående artikel av Hans Thorelli, "Staten och monopolismen", var införd i Dagens Nyheter den 9 augusti. Ett tryckfel hade där insmugit sig. I början av artikeln stod att näringsfrihet kunde betraktas som en form av näringskontroll; det skulle givetvis vara monopolkontroll.

I brännpunkten för debatten...

BERTIL OHLINS
aktuella skrift

Ekonomisk demokratisering

Pris 50 öre
Beställ från FOLKPARTIET
Adolf Fredrik Kyrkog. 12, Sölm.
Aller i dess lokalavdelningar.

tionssfigurer skall delta i det praktiska arbetet, men skulle det, såsom nu skett med världssportutställningen, bli ett fiasko av det hela, så står de där dock som en slags moraliska garantier.

Det behöver knappast påpekas att skildringen inte bara gäller utställningar. Företag av alla slag, för att inte tala om "opinionsyttringar", passas också in i bilden.

lla. tidigt med tydligt nu i en så ring sedan
Reu så ga (med trädar inom konste retrid neopl sköub den e alutar
Diff riktin konkr tydlig är of tera vari ra e Olof inte öve: och 2 okunn
agent 2 tele större endast 7050'
med f spåk, själv ävensv sörv trad
konlig mot b 23 53'
sätrom ton, liden,
Fabr, mycke rymm lev. 2 ell. 2
Kungl "Om"
På b ex-af tjänst m. pe skap. Dagen
Vi ha pensu Kom
För 3 gånka kan delba Dag.